

TANBUR IJROCHILIK USLUBLARI

Abduraximov Axmadjon Mamadjanovich

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim vazirligi

Qo'qon davlat universiteti Xalq ijodiyoti kafedrasida dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston musiqa san'atining muhim vakillaridan biri — tanbur cholg'usi va uning ijrochilik uslublari tahlil qilinadi. Turli hududlarda shakllangan ijrochilik maktablari, texnik va ifodaviy imkoniyatlar, shuningdek, zamonaviy tanbur ijrochiligi yo'nalishlari yoritiladi. Maqola tanbur san'atini chuqurroq o'rganish va amaliyotga joriy etishda foydali bo'lishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *tanbur, maqom, ijrochilik uslubi, xalq cholg'usi, musiqa madaniyati, maqom maktabi.*

Tanbur — O'zbekiston milliy cholg'ulari orasida yuksak badiiy va tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan torli cholg'udir. Uning ohangdorligi, ifoda imkoniyatlari va uslubiy boyligi uni maqom san'ati, xalq qo'shiqlari va zamonaviy musiqalarda keng qo'llanilishiga sabab bo'lgan. Tanbur ijrochiligi an'anaviy ustoz-shogird tizimi orqali rivojlanib kelgan bo'lib, turli hududlarda o'ziga xos ijrochilik maktablari va uslublari shakllangan. Maqolada ushbu maktablar va texnik xususiyatlar tahlil qilinadi. Tanbur uzun bo'yinli, 4–5 torli, ko'pincha pardalar bilan ta'minlangan torli cholg'udir. U dastlab o'zbek maqom ijrochiligida muhim rol o'ynagan. Tanbur torlarining sozlanishi, tovush qatori va ifoda imkoniyatlari ijrochilik uslublarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan.[1]

Tanbur ijrochilik san'ati o'zining betakror ohanglari, yangi yo'nalishlari va milliy musiqiy an'analardagi chuqur ildizlari bilan o'zbek madaniyatining bebaho qismidir. Tanbur asbobi qadimiy musiqiy cholg'u vositasi bo'lib, uning tarixi ko'plab avlodlarning san'atga bo'lgan muhabbatini va ularni musiqiy madaniyat bilan bog'lashdagi ahamiyatini ifodalaydi. Tanburni chalish san'ati nafaqat cholg'u asboblari ichida o'zining noyob ovozi bilan ajralib turadi, balki uning ijro uslublari, texnikasi va badiiy qirralari bilan musiqiy ehtirolarni uyg'otishda muhim vositadir. Tanbur ijrochiligi o'zbek xalqi madaniy hayotida, ayniqsa, folklor va klassik musiqada alohida ahamiyatga ega bo'lib, u nafaqat o'zining o'zi, balki o'zi orqali ko'rsatgan musiqiy muhit, ijodkorlik yondashuvi va badiiy intilishlari ko'plab san'at ixlosmandlariga chuqur ta'sir qildiradi.[2]

Tanbur ijro etishda harakatlarning silliqiligi va nayranglarning murakkabligi naqadar muhim bo'lsa, shuningdek ijrochining o'ziga xos kayfiyatini, daxlsiz hissiyotlarini musiqaga singdirish qobiliyati ham shuncha muhimdir. Tanbur chalar ekan, ijrochi o'zining ichki olamini, ruhiy holatini to'liq aks ettira olishi kerak. Aynan shu jihatdan tanbur ijrochiligi hissiyotlarni yanada go'zal va jonli ifodalashning namunasidir. Ko'plab

taniqli tanbur ijrochilari mavjud bo'lib, ularning har biri ushbu san'atda o'zining betakror maktabini yaratgan. Tanbur chalish san'ati ko'plab o'rnaklarga asoslanadi. O'zbek xalqining o'ziga xos musiqa an'analari, shu jumladan, maqom, ashula va folklor janrlarida tanbur muhim rol o'ynaydi. Maqomlarning ko'p qismi aynan tanbur bilan kuylanib, undan ajralmas bir qism sifatida qabul qilinadi. Tanburning boy tonal imkoniyatlari maqomlarning murakkabligi va noodatiyligi bilan uyg'unlashib, tinglovchilarda o'ziga xos hayajon uyg'otadi. Tanbur ijrochiligi tarixiy jarayonlar davrida yuzlab shogirdlar va ustozlar zanjiri orqali shakllangan. Bu san'at avloddan avlodga o'tib, o'zining asl mohiyatini yo'qotmay, balki yangi nafaslar bilan boyigan. Har bir ustoz o'zining ijodiy uslubi bilan ushbu san'at metodikasiga o'zining ijodiy shaklini qo'shadi. Tanburchilar orasida an'anaviy usullarni saqlab qolganlar ham, yangi yo'nalishlarga intilganlar ham ko'p. Bu esa musiqaning jonli rivojlanishini ta'minlaydi.[3]

Tanbur ijrochilik maktablari.

Buxoro musiqa maktabi — maqom san'atining yuksak rivojlangan markazi hisoblanadi. Bu maktabga xos tanbur ijrochiligi nafislik, intonatsion aniqlik va ritmik barqarorlik bilan ajralib turadi. Torlar ustida silliq harakatlar, baland va past oh anglar o'rtasida muvozanat saqlash Buxoro tanburchiligining asosiy belgilaridandir.

Toshkent-Farg'ona maktabi vakillari — Mashrabi, Turg'un Alimatov, Abror Zufarov, Abdulla Umarov, Toyir Qoziyev kabi ustalar ijrosida tanburga tezkorlik, mahorat, improvizatsiya qobiliyati xos bo'lgan. Bu hududda tanbur nafaqat maqomlarda, balki xalq qo'shiqlari, ashulalar va ansambl ijrochiligida ham keng qo'llaniladi.

Xorazm ijrochilik an'anasi o'zining yorqin tembrlari, ritmik o'yinlari va jonli ijrosi bilan e'tiborga loyiqdir. Bu maktabda tanbur raqs musiqasi va xalqona kuylarda faol ishlatiladi. Ijro uslubi kuchli dinamikaga, xalqona ohanglarga boy.

Tanburda ijroda ikki asosiy chertish usuli qo'llaniladi:

Tirnoq bilan chertish — qadimiy uslub bo'lib, tabiiy tembr va ritmik aniqlikni ta'minlaydi.

Mediator (mizrob) bilan chertish — zamonaviy usul, tovush kuchini oshiradi va tezkor ijroga imkon beradi.

Tanbur ijrosida barmoqlarning holati, pardoziy harakatlari (glissando, vibrato) katta ahamiyatga ega. Har bir maktabda bu elementlar turlicha tarzda ishlatiladi. Zamonaviy tanbur ijrochiligi ayrim g'arb cholg'ulariga xos uslublarni ham o'zlashtirmoqda: arpeggio (torlarni ketma-ket chertish) va akkordli (bir nechta torni bir vaqtning o'zida chertish) uslublari bu borada muhim innovatsiya hisoblanadi. Bugungi kunda tanbur ijrochiligi an'anani saqlagan holda yangi janrlarda, sahnaviy ko'rinishlarda, hatto xorijiy musiqaviy janrlar bilan sintezda qo'llanilmoqda. Tanburni elektron kuchaytirgichlar bilan birga

ishlatish, raqamli yozuv texnologiyalaridan foydalanish, yosh avlod o'rtasida tanburga bo'lgan qiziqishning ortishi — bu san'at turining istiqbolli yo'nalishlaridir.[4]

Xulosa:

Tanbur ijrochilik uslublari O'zbekiston musiqa san'atining bebaho merosidir. Ular asrlar davomida shakllangan, ijodiy va texnik jihatdan boyib borgan. Har bir maktab va ijro uslubi bu cholg'uning o'ziga xosligini namoyon etadi. Zamonaviy ijrochilik esa ushbu boy an'analarni yangi bosqichga olib chiqish imkonini bermoqda. Tanbur san'atini o'rganish, o'rgatish va rivojlantirish zamonaviy musiqa ta'limining muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Qosimov. An'anaviy tanbur ijrochiligi. Darslik. Toshkent-2002
2. F.Karomatli. O'zbek xalqi cholg'u musiqasi. O'quv qo'llanma. Toshkent-2004
3. O.Matyoqubov. Maqomot. Toshkent-2004
4. F.Shukurova. Cholg'u ijrochiligi tarixidan. O'quv qo'llanma. Toshkent-2005.
5. <http://oac.dsmi-qf.uz>